

Алесь Асташонак

«Жоўты колер белага сьнегу»

Як і ў выпадку з “Лёнам” Анатоля Сыса, кніга Алесь Асташонак “Жоўты колер белага сьнегу” – нагода пагутарыць ня толькі пра саму кнігу, але і зьвярнуць увагу чытачоў – асабліва маладзейшага пакаленьня – на асобу яе аўтара: літаратара, шчодра адоранага ва ўсіх яго творчых іпастасях. Бяз веданьня гэтага імя, на нашу думку, немажліва атрымаць поўнага ўяўленьня пра айчынны літаратурны працэс. Таму – пашырайма далягляды (балазе, праз салідны наклад кнігу яшчэ можна адшукаць у кнігарнях)!

Наступнай прапануем да разгляду кнігу Уладзіслава Ахроменкі і Максіма Клімковіча “Янкі, альбо Астатні наезд на Літве”, нагадваючы, што эксьпертам рубрыкі можа стаць ня толькі сталы крытык ці літаратар, але і, перадусім, – любы неабьякавы чытач. Дасылайце свае водгукі па звычайнай альбо электроннай пошце. Чакаем...

Павел Абрамовіч, літаратурны аглядальнік часопісу “ARCHE”:

Як і кожны сапраўдны літаратар, Алесь Асташонак спрабаваў знайсці адказ на пытаньне “Што ты шукаеш сабе ў пісьменьніцтве?” (так ён сфармуляраваў яго ў апавяданьні “Пошасны час”). Мяркуючы па кнізе “Жоўты колер белага сьнегу”, у якую ўвайшлі творы 1979-1994 гадоў, ён задаваў сабе гэтае пытаньне пастаянна і часта сплуняеў перад ім, адчуваючы сваю бездапаможнасьць, разгубленасьць. Вось чаму Асташонак напісаў няшмат. Вось чаму ўласнае жыцьцё, у якім і без таго хапала пустэчы, болю, здавалася яму ўдвая “бязладным”, нешчаслівым.

Дададзім сюды тое, што працаваў Асташонак у маркотны час, калі людзі паступова пачыналі пакідаць без увагі кніжнае слова і з пагардаю ставіцца да пісьменьнікаў. Асабліва да сваіх, беларускіх. З сумам прадчуваючы, што часу на літаратуру нават у тых, хто цікавіцца ёю, будзе заставацца ўсё менш, пісьменьнік нават не імкнуўся напісаць аповесць ці паспрабаваць выйсьці на прасторы

раману. “Я не магу сабе ўявіць доўгага чытача — на ўвесь вечар”, — са скрухаю пісаў ён (“Рыгор Данадоні, эсквайр”).

Асташонку было ўтульна ў межах апавядання. Нехта можа запырэчыць, што пісьменьніку дадзены жанр падабаўся менавіта тым, што дазваляў яму працаваць *несістэматычна*, гады ў рады, але я з гэтым ня згодны. Асташонак хацеў, каб яго чыталі і таму сьведома абіраў малыя жанравыя формы. Як і сучасныя беларускія пісьменьнікі, якія пішуць у сваіх блогах адно замалёўкі, нататкі, скітцэ і апавяданні, замірыўшыся з тым, што сам Асташонак называў “зьніжэньнем узроўню прыёму інфармацыі” ў грамадстве (“Уначы, калі сьветла”).

Нерэгулярныя заняткі літаратурай вынікалі з усьведамленьня Асташонкам таго, што ён можа не пісаць. Тое, што цягам 1995-1999 гадоў ён не стварыў амаль нічога, засяродзіўшыся на такой “форме самавыказу”, як “Нататкі сумесьніка”, сам пісьменьнік пракаментываў наступным чынам: “...гэта сьведчаньне ня толькі пасталеньня, набыцьця мудрасьці, прыходу да, скажам так, здаровага скепсысу, але і пэўнай страты чагосьці сапраўднага пісьменьніцкага” (“Крыніца”, № 10, 1999). Адзначу мімаходзь, што ў расейскім часопісе “Інштранная літаратура” (№ 5, 2007) быў надрукаваны (і потым выдадзены асобнай кнігай) твор гішпанскага пісьменьніка Энрыке Віла-Матаса “Бартлбі і кампанія”, напісаны на памежжы грунтоўнага літаратуразнаўчага дасьледаваньня і літаратурна-мастацкага эсэ, у якім гаворка ідзе менавіта пра тых пісьменьнікаў (класікаў сусьветнага слоўнага мастацтва!), якія па пэўных прычынах пакінулі заняткі літаратурай. Азнаёміўшыся з гэтым цікавым творам, можна глыбей спасьцігнуць логіку паводзінаў Асташонка-пісьменьніка.

Кніга “Жоўты колер белага сьнегу” зьдзіўляе сваёй цэльнасьцю (калі разглядаць ідэю, зьмест твораў, а ня іх форму, таму што “зьнешняя абалонка” некаторых мастацкіх тэкстаў з цыклу “Няўжо я памру!..” па-сапраўднаму шматколеравая і зьяўляецца наватарскай нават для найновай айчынай літаратуры).

Бо кніга Асташонка ёсьць *адзіным, суцэльным апавяданьнем*.

Пераходзячы з твору ў твор, пісьменьнік спрабаваў зразумець, ці здольны чалавек быць гаспадаром свайго жыцьця.

У галоўнага героя Асташонка (яму прыблізна 35-37 гадоў, ён інжынер альбо мастак, мае жонку), хоць у пачатку жыцьця яму шмат было дадзена, тое кепска атрымліваецца — ня здраджваць уласным ідэалам і свайму каханьню. Як, дарэчы, і ў самога пісьменьніка, які знарок падкрэсьліваў у сваіх творах сувязь жыцьця і літаратуры, даючы тым самым магчымасьць крытыкам выкарыстоўваць у яго адносінах “біяграфічны” метада: “...цяпер я падоўгу магу стаяць ля вакна, зусім як той чалавек, пра якога ідзе гаворка <...> Мы ж такія падобныя... Дзяцінства ў нас прайшло на суседніх вулках...” (“Жоўты колер белага сьнегу”).

Цікава, што некаторым персанажам гэтай кнігі ўдаецца-такі, не прыстасоўваючыся, ня здраджваючы самім сабе, уладкавацца ў жыцьці (як, прыкладам, Тумбе і Бамбуку з апавяданьня “Знос”), але аўтара зусім не цікавіць, як тое сталася магчымым. Позірк мастака скіраваны толькі на тых, хто “створаны для няшчасьця” (“Лёс”), хто патанае ў хлусьні, здрадзе і сумненьнях, але спрабуе выкараскацца, зьмяніць правілы гульні, *застацца чалавекам*.

Здатным на гэта выяўляецца герой “Чаргі”. Мужчыне ў чарзе прапаноўваюць узяць картку з нумарам (“гэта цяпер ваш нумар у гэтым жыцьці, вы — чалавек сярэдні!” — кажуць яму), але ён адмаўляецца і сыходзіць, захаваўшы пачуцьцё ўласнай годнасьці. Аднак “Чарга” — твор фантастычны (які “Ахвяра”, герой якога — прывітаньне братам Стругацкім! — спрабуе пры дапамозе таямнічай Субстанцыі абудзіць беларусаў) і як у рэчаіснасьці скарыстаць досьвед героя, ізноў жа, невядома.

Зрэшты, даваць гатовыя адказы на пытаньні жыцьця мастацкая літаратура

сваёй мэтаю ня ставіць. А ў тым, што “Жоўты колер беллага сьнегу” — гэта літаратура, сумнявацца не даводзіцца. Больш за тое, сёньня заканамерна разглядаць гэтую кнігу ў шырокім літаратурным кантэксьце. Так, можна правесьці паралель паміж пісьменьнікам — персанажам “Шклатары” і героем “Стэпавага ваўка” Германа Гесэ (Гары Галер, як вы памятаеце, прыходзіў у захапленне, пабачыўшы службу ці трамвайнага кандуктара, а безназоўны герой Асташонка “любіў глядзець” на маладога баксёра і шчыра зайздросьціў прастасьці патрэбаў сябра-бамжа і элегантнасьці, з якой уладальнік пункту шклатары прымае бутэлькі), а ў бухгалтары Паваляеве (“Ператварэньне”) — пабачыць рысы гогалеўскага Акакія Акакіевіча.

...Калі я чытаў трапяткія радкі гэтай кнігі з нешчаслівым лёсам (яна была падрыхтавана да друку “Мастацкай літаратурай” яшчэ 11 гадоў таму, але так і не пабачыла сьвет тады), мне ўзгадаліся радкі з раману “Шоўк” італьянца Алясандра Барыко: “...*такія людзі назіраюць за сваім лёсам прыкладна гэтак, як большасьць людзей за даждлівым днём*”.

Алесь Асташонак ня толькі назіраў за сваім лёсам, але не губляючы надзеі намагаўся зьмяніць яго. “Жоўты колер беллага сьнегу” красамоўна сьведчыць аб гэтым.

“І ўсё роўна — кожнаму з нас Бог заўжды пакідае спадзеў”.

Адам Глобус, пісьменьнік:

Чытаў прозу Алесь Асташонка. Бог мой, як яна састарэла. Прайшло нейкіх 10-15 гадоў, а на дзесьці старонках ніводнай актуальнай думкі, ніводнага воб-раза патрэбнага тут і цяпер. Тры гады я прапрацаваў з Асташонкам у адным пакойчыку, у часопісе “Крыніца”. Алесь піў, прыходзіў на працу раз на тыдзень і перажываў, што яму не дазваляюць прыходзіць раз на два тыдні. Сярод нашых супрацоўнікаў ён вылучаўся амбітнасьцю, але амбітнасьць гэтая была надп-маная і хваравітая. Ён днямі праседжваў у бары Дома літаратараў, з графінам гарэлкі і сябрукамі п’янтосамі. Самая каларытная тройка: паэт Сыс, прэзаік Федарэнка і драматург Асташонак. Іх любімы застольны занятак – складаньне дзясятка і пяцёрак найлепшых беларусіх літаратараў. За найлепшых яны лічылі сябе, а ў сьпіс дадавалі тых, хто стаўляў на іх стол частавальнае пітво. Перапіць іх ніхто ня мог, ды і ніхто і не зьбіраўся іх перапіваць. За пару гадоў яны не-верагодна хутка састарэлі, страцілі шарм, набылі выгляд неахайных дзядоў. Нейкім чынам Андрэй Федарэнка вырваўся з алкагольнага віру, пэўна з-за таго, што крыху маладзейшы. Асташонак, а за ім і Сыс, пакінулі наш сьвет. І вось выйшла Алесева кніга, і я перачытваю напісанае ім. Я чую ягоны голас: “Што ўжо тады казаць пра мяне, выдумляльшчыка немудрагелістых, адносна праўдз-івых гісторый?” Сапраўды і немудрагеліста і не праўдзіва, бо навядумляна... І зноўку Алесь задае пытаньне: “Чаму так адбылося, што нічога, уласна кажучы, не адбылося?” Ён пытаецца, а я ня ведаю, што адказаць. Зрэшты, яму ня трэба мае адказы. Яны патрэбны мне самому. І яны ў мяне знаходзяцца... Каб нешта адбылося ў літаратуры, трэба больш жорстка ставіцца да сябе, не расьпівацца, ня блытаць рэальнасьць з навядумляным прыхарошваньнем рэчаіснасьці, не баяцца прызнаваць свае паразы і цаніць чужыя перамогі. Праўду трэба казаць і пісаць трэба праўду, без яе нічога не атрымаецца. Кепска, што гэта ўсё я запісваю пасья сьмерці майго старэйшага сябра – Алесь Асташонка, апраўданьне ў мяне, канешне, ёсьць, я і пры жыцьці, казаў яму тое самае, а ён папракаў мяне ў жорсткасьці ды чэрствасьці. Ён быў старэйшы і меў права на папрок. Тое, што ён мяне папракаў, якраз добра, а тое, што здарылася з Асташонкам – кепска. Зусім кепска. Пра гэта здарэньне Алесь піша так:

“Здарылася так, што літаратар страціў веру ў свой талент...”. У 37 Асташонак страціў веру ў сябе. Ён спрабаваў яе вярнуць, намагаўся наладзіць новае жыццё ў іншым горадзе, з Менска ён пераехаў у Кіеў. Ня змог. Я цудоўна памятаю, як Асташонак страціў веру ў сваю зорку. Глухой ноччу ягоная зорка ўпала ў шклянку гарэлкі, і трэба было дастаць зорку, гарэлку выліць, а шклянку разьбіць аб сцяну. Алесь выпіў гарэлку разам з зоркаю.

Валянцін Акудовіч, філосаф:

У той час, калі Алесь Асташонак яшчэ быў жывы (і мы з ім сябравалі), мне раз-пораз здавалася, што праз яго прагнуў вымкнуць да чытача геніяльны празаік... Не атрымалася. Але калі ён наймацней грукаў у Алесевай рэбры, зьяўляліся тэксты, якія і стваралі падставу думаць пра гэта.

Зрэшты, падобна на тое, што ў Алеся да рэшты ўвогуле нічога не атрымалася. Што ні вазьмі: творчасць, сям’ю, кон, Радзіму – усюды і ва ўсім незавершанасць. Бадай і найлепшай характарыстыкай яму будзе: геній незавершанасці.

У гэтым сэнсе ён абсалютна супрацілеглы Анатолю Сысу. Пры “тыпалагічным” падабенстве бязладных жыццяў і *неўпарадкаваных* сьмерцяў, Анатоць Сыс вычарпаў свой творчы патэнцыял да астачы – і сышоў у невараць пусты, як цень.

Цалкам інакш у Алеся Асташонка. Ён – суплёт бліскучых пачаткаў (у прозе, драматургіі, эсэістыцы, перакладзе...), якія нідзе ня спраўдзіліся напоўніцу. І рэч ня ў тым, што яму не хапіла таленту, часу ці спагады жыццёвых абставінаў. Усё гэта ён меў не раўняючы з многімі. Калі чаго яму і не ставала насамрэч, дык гэта хоць трохі “таўсьцейшай скуры”.

У сваім жыцці не сустракаў, па-руску кажучы, больш “ранімага” чалавека. Пры гэтым ён аднолькава трагічна перажываў і пустую плётку пра сябе, і гвалт паноўнай улады над краінай. Неяк Алесь зьнік на некалькі дзён з рэдакцыі (тады мы разам працавалі ў часопісе “Крыніца”), а калі вярнуўся да справаў, дык патлумачыў, што ў адной незалежнай газеце пабачыў слова “клуб” і каб хоць неяк ператрываць гэты здзек з мовы ў яго не заставалася іншага выйсся, акрамя як тэрмінова бегчы ў краму*...

У ідэале празаік мусімець грубую, як у насарога, скуру. Каб ня тое што скразнякі, а нават і віхуры знадворку не зьбівалі з роўнага дыхання, якім трымаецца дыскурс яго ўласнага сьвету. Марсель Пруст такой скуры ня меў, таму наглуха “атынкаваў” сьцены кабінета коркавым дрэвам, каб нішто не замянала ўслухоўвацца ў самога сябе. Алесь Асташонак нічога падобнага не зрабіў (хаця было, што імкнуўся), і з гэтага ягоныя лёгкія былі бітва набітыя смуродам эпохі. І адно калі задуха трохі адпускала, ён пачынаў ліхаманкава зьбіраць у словы сваю пашкамутаную і ўскрай разбэрсаную моўчу. Тады Алесь адчайна кідаўся да пісаніны, хрыплай, з надрываю і стогнам (што праўда, у самыя сьветлыя дні не пазбаўленай адметнага гумару) і не адыходзіў ад пісьмовага стала да наступнага прыступу задухі...

* * *

Кніга “Жоўты колер беллага сьнегу” і ёсьць скарочаным хранопісам тых дзён,

* Дзеля карэктнасьці заўважу, што да *мяккага* варыянту “тарашкевіцы” ён ставіўся досыць ляяльна. Але гэтае сапраўды ідыёцкае зьмякчэньне “л” у замежных словах будзіла ў ім змрочнага шаленца.

калі Алесь Асташонак (дыхаючы на поўныя грудзі), дапамагаў заблакаванаму ў ім геніяльнаму прэзаіку прарваць гэтую аблогу. Не скажу, што спрэс, але не аднойчы ў Алесья (хай і кароткім высьверкам) гэта атрымлівалася...

Віктар Шніп, паэт:

Кніга Алесья Асташонка “Жоўты колер беллага сьнегу”, а дакладней “П’яная кніга, або Жоўты колер беллага сьнегу” павінна была выйсьці ў “Мастацкай літаратуры” яшчэ ў 1996 годзе. А на самым пачатку дзевянастых гадоў у часопісе “Крыніца” (там у той час працаваў Алесь Асташонак) была надрукаваная нізка маіх вершаў. І вось прыйшоў Алесь у “ЛіМ” і кажа: “Адгадай, якія радкі мне найбольш спадабаліся?” Гадаў я гадаў і не адгадаў. Алесь засьмяяўся і зачытаў: “Ядуць рабацягі жжаўцелае сала і піва нясьпешліва п’юць”. Да гэтага вечару думаў, што Алесь зьдзекуецца з мяне, цытуючы гэтыя радкі і гаворачы, што яны самыя лепшыя ва ўсёй беларускай паэзіі. І толькі цяпер, паставіўшы побач ягоны радок “П’яная кніга, або Жоўты колер беллага сьнегу” і мой “Ядуць рабацягі жжаўцелае сала і піва нясьпешліва п’юць”, я зразумеў, што нашыя радкі, як гаворыцца, з адной оперы. І цяпер цешу сябе думкай, што маё “жоўтае сала і піва” дапамаглі Алесью прыдумаць назву сваёй кнігі. “П’яная кніга...” была падрыхтавана да друку. Ды ня выйшла. Прычынаў хапала. І назва вельмі нязвыклая, і аўтар не хаваецца ў бульбу, і грошай у выдавецтве няма, і... Але карэктура кнігі была і, атрымаўшы яе, Алесь адразу ж прыйшоў у “ЛіМ” да Барыса Пятровіча і да мяне. Ён быў шчаслівы, як дзіця. У сваю чаргу мы таксама радаваліся за сябра. Радаваліся доўга, аж пакуль Алесь і мы не зразумелі, што “П’яная кніга...” нягледзячы на тое, што ёсьць яе карэктура, ня выйдзе. На жаль, такі лёс напаткаў многія выданні таго часу. І калі б кніга Алесья Асташонка выйшла ў 1996 годзе, то і лёс яго мог бы быць іншым. Не такім трагічным. Мог, але... На той час Алесь Асташонак, прыходзячы ў “ЛіМ”, амаль кожны раз, гаворачы пра літаратуру, не абыходзіў пытаньняў: “Хто з сучасных прэзаікаў, а хто з паэтаў уваходзіць у залатую дзясятку? Хто ў пяцёрку? Хто ў тройку?” Гаварылі доўга, дапазна. Амаль заўсёды да нас далучаліся многія пісьменьнікі, якія не абыходзілі “ЛіМ”. І заўсёды ў пяцёрку, а часам і ў тройку лепшых прэзаікаў уваходзіў Алесь Асташонак. Часам здавалася, што ён да нас у “ЛіМ” толькі дзеля гэтага “рэйтунгу” і прыходзіць. Але гэтыя нашыя рэйтынгі былі сур’ёзнай справай, а ня дзеля таго, каб пакарасавацца адзін перад адным. І сапраўды, на той час, проза Алесья Асташонка па праву ўваходзіла ў залатую дзясятку лепшай сучаснай прозы. На жаль, на сёньняшні дзень ужо ня тое. Алесь застаўся ў сярэдзіне 90-х гадоў мінулага стагоддзя. І два гады назад, калі вырашаўся лёс “П’янай кнігі...”, я, працуючы ў выдавецтве, настаяў, што калі нельга цалкам пакінуць назву, то зьмест павінен застацца такім, якім яго падрыхтаваў да друку Алесь. Мяне паслухалі. І сёньня, ведаючы, што Алесь (мяркуючы па яго лістах) да апошняга дня жыцьця пісаў і займаўся перакладамі, можна сказаць, што “Жоўты колер беллага сьнегу” — гэта толькі тое выданьне, якое да нас дайшло праз дзесяць гадоў. І за гэтыя дзесяць гадоў яно ня многа страціла. Ну стала не такім актуальным, якім было, і ня больш. Але ці трэба, каб кнігі былі актуальнымі. Мастацкія творы — гэта не артыкулы з нагоды. У Алесья мастацкія творы, у якіх захаваны той час, у якім мы ўсе жылі. І, дарэчы, так, як Алесь Асташонак, пра той час ніхто не напісаў і пасёньня. Ды і ня трэба. У кожнага з нас ёсьць, а ў каго няма, дык можа некалі будучь свае “П’яная кніга і жоўты колер беллага сьнегу” і сваё “жжаўцелае сала і піва”...

